

Forord

Gravsten og kister hører normalt til på kirkegården, men den 6. april 2024 indgik de som vigtige elementer i en protest imod forureningen af de indre danske farvande, som miljøorganisationen Greenpeace og Danmarks Sportsfiskerforbund havde arrangeret i Vejle. Forud havde de inviteret alle til at deltage via en dødsannonce for Vejle Fjord trykt i Politiken, hvori det hed, at fjorden var gået bort efter "efter længere tids kvælning. Fisk og planteliv er ebbet ud". Annoncen samt gravstenen med fjordens navn, den gennemsigtige glaskiste med vand fra fjorden og det begravelsesritual, som der blev gennemført på begravelsesdagen, blev alt sammen effektivt anvendt til at udviske skellet mellem menneske og natur, subjekt og objekt, og satte dermed et demonstrativt spotlys på vores særlige vestlige og moderne opfattelse af naturen som en rettighedsløs ressource for vores behov.

Begravelsen af fjorden var imidlertid langt mere end blot en aktivistisk performance baseret på en pastiche over vores begravelseskultur, for ud over at være et forsøg på at råbe offentlighed og politikere op på linje med så mange andre af tidens klima- og miljøaktioner, så gav ritualet også en reel mulighed for i fællesskab genuint at sørge over tabet af et landskab. Heri lignede fjordbegravelsen de særlige mindehøjtideligheder, som i de senere år er blevet afholdt i forbindelse med gletsjeres afsmeltning og uddøen forårsaget af menneskeskabte klimaforandringer, og som har givet deltagerne mulighed for at lade deres klimasorg komme til udtryk. Den første fandt sted i Island i 2019, hvor der blev afholdt en mindeceremoni og opsat en mindeplade for den nu forsvundne gletsjer Okjökull, og herfra har fænomenet bredt sig til flere steder i verden – f.eks. blev der afholdt en ceremoni for Pasterze-gletsjeren i Østrig i 2023, hvor en stor isblok formet som en kiste indgik.

For at vække til handling spiller miljø- og klimaaktivister ofte det apokalyptiske kort, som trækker på vores underliggende kristen-kulturelle forforståelse af verden som et sted, hvor altødelæggende destruktion og dom er i vente for dem, der ikke handler ret og i rette tid. Således også mindepladen ved Okjökull, hvor det hedder: "This monument is to acknowledge

that we know what is happening and what needs to be done. Only you know if we did it." Der er dog en stigende opmærksomhed på, at denne alarmistiske tilgang med dens pukken på det personlige ansvar for problemer, som reelt ikke bare kan løses individuelt, kan være kontraproduktiv og føre til passivitet enten i form af en eskapisme, hvor man undgår at se noget som helst ansvar i øjnene, eller i form af en apati, hvor man overmandes af et uoverstigeligt stort ansvar og handlingslammes. Der må håb til for overhovedet at kunne handle; en stadig tro på, at man evner at flytte noget, og at noget stadig lader sig flytte.

Ved fjordbegravelsen i Vejle blev der da også slået ind på håbets vej, endnu en gang under anvendelse af kristent arvegods. For ganske vist handler Johannes' Åbenbaring i Det Nye Testamente om dom og undergang, men endnu vigtigere rummer den også kulturelt gennemslagskraftige forestillinger om, at det efter brydningstiden ender godt, og allerede i Det Gamle Testamente lyder det, at Isajs stub vil skyde igen (Esaja 11,1); det af virkelig værdi vil ikke gå tabt. Det håb stod tydeligt frem i inskriptionen på gravstenen, hvor der stod "Her hviler Vejle Fjord // Må du genopstå" med tydelig sproglig reference til folkekirkens begravelsesritual. Og håbet for vore fjordlandskaber er stadig lysegrønt og synes tilmed at ville springe i skov, for sådan som planerne politisk ligger nu efterfølgende, ser vi ud til at være på vej mod nogle ganske radikale landskabsforandringer uden for kirkegårdsområderne, der skal imødegå miljø- og klimaudfordringerne. Mens det er godt nyt for fjordlandskaberne, vil planerne dog modsat føre til tab af andre landskaber, og allerede nu er der mennesker, der føler sig stærkt ramt af de mange store solcelleanlæg, der breder sig og skjuler alt det kendte og hjemlige; klimasorgen har mange ansigter.

Tab af landskaber er naturligvis ikke noget, der kun er forbundet med klima- og miljøudfordringer, landskaber kan gå tabt af mange andre årsager, og i Danmark ses f.eks. levn af begravelseslandskaber, som er gået tabt i både forhistorisk og historisk tid. Det danske kirkegårdslandskab af i dag ser sine steder også noget uddøende ud og med problemer så store, at der også i forhold hertil kan være fare for at ende i eskapisme eller apati. Men også kirkegården som samfundsinstitution er midt i en brydningstid, hvor der er brug for, at vi holder fanen højt og tænker, at vi står ved en ny begyndelse, hvor vi skal have de virkelige værdier med videre; dem, hvorfra begravelseskulturen på de danske kirkegårde fremover skal skyde sine nye kviste.

I dette årsskrift tager vi os derfor i særlig grad tid til at gøre kassen op og se nærmere på kirkegårdens værdier og fremtid. Flere artikler giver indblik i, hvordan kirkegårdenes økonomiske bundlinje og fremtidsudsigter ser ud, og hvorfor, ligesom flere forfattere kommer omkring, hvilke værdier og hvilken æstetik der for dem gør kirkegården til en kirkegård, og som skal tages med videre, og desuden beretter flere gravstedsindehavere om, hvad de personligt værdsætter ved kirkegården. Derudover bringer vi artikler, der ser nærmere på kirkegården fra et kulturarvsperspektiv, samt som sædvanlig anmeldelser af bogudgivelser inden for området og nyt fra Foreningen for Kirkegårdskulturs aktiviteter i årets løb.

Årsskriftet indledes med formand Elof Westergaards årsberetning, hvor han reflekterer over kirkegårdens unikke betydning som et sted, der sætter os ind i en tidsmæssig sammenhæng og minder os om, hvad vi skylder jorden og generationerne før os, og opfordrer i den sammenhæng til, at havepræget bevares i forbindelse med den igangværende grønne omstilling af kirkegårdene.

Pernille Vange skriver om økonomien i kirkegårdsdriften i Københavns Kommune og dens mange fremtidige udfordringer, men også om de økonomiske sidegevinster, som eksterne aktørers brug af overskydende areal og bygninger kan medføre.

Hans-Henrik Nielsen beskriver, hvordan 20 procent af kirkeskatten i dag bruges til at finansiere et underskud på folkekirkens kirkegårde, og det kritiske økonomiske krydspres de befinder sig i, fordi kirkegårdenes underskud forventes at stige, samtidig med at kirkeskatten forventes at falde.

Christina Rygaard Kristiansen spørger, hvordan landsbykirkegårdene kan forblive steder, hvor folk gerne vil begraves, uden at udhule kirkeskatten, og foreslår selv håbefuldt, at det kan ske gennem en radikal omlægning inspireret af tuegravene, så kirkegårdene kan driftes for langt færre midler for til gengæld at gøre det gratis at blive begravet og ligge på dem.

Mogens Dueholm beskriver den lille skovkirkegård ved Nebsager Kirke tegnet af Skaarup Landskab, der for nylig er etableret i en allerede eksisterende skov, og som med enkle greb understøtter både stedets kulturhistorie og biodiversitet.

Anne Kjærsgaard skriver med udgangspunkt i en sammenligning med debatten om aktiv dødshjælp om, hvordan kampen

mellem forskellige syn på, hvad en værdig død er, også har præget kirkegårdens udvikling med forskellige omkostninger og gevinster til følge.

Annette Heick finder det vigtigt, at efterladte har et gravsted på kirkegården, og drømmer selv om et familiegravsted. Til Mette Storgaard fortæller hun om de følelser og oplevelser, der ligger bag.

Susanne og Palle Konnerup beretter om den proces, der ud fra ansvarsfølelse og et ønske om selvbestemmelse har ledt dem frem til, at de allerede på forhånd har reserveret deres eget gravsted på kirkegården ved deres sommerhus.

Anne-Dorte Noes Vilslevs datter Amalie døde, mens hun stod på organventeliste. I et interview med Michael Rohde-Petersen fortæller hun, hvor meget hendes datters gravsted betyder for hende selv og for mange andre mennesker.

Iben Krogsdal tager udgangspunkt i sin salme *Du lagde livstid i min krop*, en livsvandringssalme, der ofte bruges som begravelsessalme, og sammenligner oplevelsen af tiden i vores eget lille liv med den særlige oplevelse, vi kan få af den store tid, når vi vandrer på kirkegården med dens mange gamle grave.

Margit Larsen har på Sdr. Broby Lokalhistoriske Arkiv fået indleveret noget så særligt som et gammelt gravtræ fundet under et gulv, og hun har undersøgt dets historie.

Jørn Buch fortæller historien om den danske kirkegård i Braine i Nordfrankrig, som denne sommer både kunne sit fejre sit 100. år, og at den sammen med andre krigsbegravelsespladser fra 1. Verdenskrig er blevet optaget på UNESCO's verdensarvsliste. Begravelser af fundne og identificerede danske soldater finder stadig sted på den.

Christoffer Askman er ophavsmand til billederne fra Copenhagen Light Festival, der de seneste år er rykket ind på Københavns Vestre Kirkegård, fra denne begivenhed stammer også årets forsidefoto.

Ulla Schaltz anmelder jubilæumsbogen *Svendborg Assistens Kirkegård 1821-2021*, skrevet af Tommy Christensen og Marianne Kjær.

Benedikte Piil anmelder jubilæumsbogen *Nakskov kirkegårde 140 år*, skrevet af Ulla Schaltz.

Leif Arffmann anmelder antologien *Fortællinger fra Solbjerg Parkkirkegård*, redigeret af Lars Schreiber Pedersen.

Ulla Haahr omtaler bogen *Kirkegårdens Arkitektur*, skrevet af Elof Westergaard og Mette Fauerskov.

Begravelse af Vejle Fjord, Skyttehushaven den 6. april 2024. Gravsten for Vejle Fjord lavet af en genbrugsgravsten, Filip's Sten & Billedhuggeri. I baggrunden glaskiste med uklart vand fra fjorden.
Foto: Mads Dalegaard.

